

Главными пропагандистами безбрежной «толерантности» ко всем социальным порокам давно выступают российские электронные СМИ, чем они завоевали самую дурную репутацию себе. В действительности содержание телепередач, демонстрирующих почти непрерывно сцены насилия, жестокости, всевозможных извращений и разврата способствуют снижению социально-психологического иммунитета к этим видам зла. Тем самым они играют на руку экспансии нетолерантности, начиная от простейшего хамства и хулиганства и заканчивая тяжкими преступлениями против личности и общества.

Даже яркий поборник либеральных реформ, автор многих телепрограмм и редактор «Искусства кино» Д. Б. Дондурей вынужден был сделать кричащее признание: «Мы сталкиваемся просто с дикими явлениями. Ведь не может быть, чтобы государственные каналы с утра до ночи транслировали всей нации насилие в самых разных формах – от кинофильмов и сериалов до криминальной хроники и сводок новостей, а затем и обсуждений этих тем в различных ток-шоу. Однако это происходит! [...] Это свидетельство колоссальной цензуры, только другого рода, противоположной той, от которой мы ушли. Но, если представители властей, к которым регулярно ездят консультироваться топ-менеджеры главных телеканалов, не реагируют на эту ситуацию, это говорит о том, что они мыслят в категориях социально-политического агрегирования и не считаются с тем, что имеют дело с живыми, сомневающимися, по-разному думающими людьми».²⁶

«Промывка мозгов» в вышеописанном духе формирует в лучшем случае безразличие к демонстрируемым массовым бедствиям, делая эти зрелища привычными и снижая порог чувствительности у зрителей к человеческим страданиям, а в худшем – имеет место террористический эффект, парализующий страхами волю к сочувствию и действию.

Один из самых серьезных вопросов, связанных с минимизацией сферы толерантности и распространением прямо противоположных стандартов поведения, есть проблема качества отечественной элиты. Общеизвестно, что источником разлагающей страну коррупции, развала производства, деиндустриализации, разрушения других сфер является именно она. Она же задает и господствующие образцы крайне нетолерантного отношения к людям. Поэтому без санации этого слоя изменить моральную ситуацию просто невозможно. Согласимся здесь с участником нашей конференции известным ученым проф. Л.Митровичем, что нынешний кризис, включая его моральные аспекты, не может быть решен без радикальной смены концепции развития, без отказа от неолиберальной её версии.

Анатоли Самарин

ЗАШТО ЈЕ СМАЊЕН НИВО ТОЛЕРАНЦИЈЕ У РУСИЈИ

Резиме

Неолиберални модел развоја и деструктивна, експроприаторска приватизација, а такође хронична депопулација становништва у Русији стварали су психолошку атмосферу напетости и агресивности, која води ка социјалним конфликтима и експлозијама. Масовни агресивно-депресиван синдром представља препреку за толерантне форме општења и понашања.

Кључне речи: толеранција, приватизација, криза, неолиберална стратегија развоја.

²⁶ Дондурей Д.Б. Право на интерпретацију реалности. //Обществение науки и современность. №4, 2003, с.167.

Јана М. Вукчевић
Институт за политичке студије
Београд

UDK 327.39(4-672EU), 316.4.052(4-627EU), 316.2

ЕВРОПСКИ ИДЕНТИТЕТ У СВЕТЛУ НЕОФУНКЦИОНАЛИЗМА*

Резиме

Циљ овог рада је да сагледа образовање европског идентитета из неофункционалистичке перспективе. Аутор указује на недоречености класичне неофункционалистичке школе, али сматра да савремени неофункционализам може представљати одговарајући оквир за објашњење развоја европског идентитета. Истиче се одлику неофункционалистичког виђења развоја европског идентитета и конструктивистичког поимања овог појма. Запажа се повезаност социјалног конструктивизма са кључним аспектима неофункционалистичке теорије као што су социјализација, учење, пренос привржености, редефинисање интереса и шире гледано, трансформативна перспектива. Све ово може да наведе на закључак да, са развојем социјалног конструктивизма, неофункционалистичка теорија, бар када је реч о појашњењу европског идентитета, губи на значају, превасходно због недостатка експлицитног објашњења промене идентитета. Ипак, аутор сматра да се значај неофункционалистичког објашњења европског идентитета не може одбацити, и да социјални конструктивизам представља "додатну вредност", јер експлицитно објашњава промену идентитета. Рад ће бити подељен у два дела. У првом делу аутор ће указати на основне аспекте класичне неофункционалистичке теорије и на "оживљавање" ове теорије од стране савременог неофункционализма. У другом делу аутор ће разматрати образовање европског идентитета кроз призму неофункционалистичке теорије, са циљем да се укаже на оправданост ове теорије у објашњењу развоја европског идентитета.

Кључне речи: европски идентитет, неофункционализам, политички актери, европске интеграције, социјални конструктивизам.

Увод

Теорије интеграције изучавају процес интеграције кроз призму јачања или слабљења суверенитета држава чланица. Отуда европска интеграција захтева "онтолошки" степен истраживања, тј. подразумева објашњење процеса у којем државе преносе своју сувереност на наднационални ниво.²⁷ Средином XX века, теоријску позорницу обележиле су две велике теорије европске интеграције, неофункционализам и теорија међувладиних односа. Основно питање којим су се бавиле ове теорије је да ли је европска интеграција резултат слабљења националне суверености и повећања утицаја недржавних актера и супранационалних институција, или, пак, националне државе одређују степен европске интеграције и задржавају аутономију у овом процесу. Док теорија међудржавних односа, и њена савремена варијанта, либерална теорија међувладиних односа (Моравчик) објашњава процес европске интеграције као резултат "политике одозго", што значи да државе

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

²⁷ Claudio Radaelli, "Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change", *European Integration online Papers*, vol. 4, n° 8, 2000, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-008a.htm>, p. 6.

сарађују на европском нивоу уз минимални губитак аутономије, и представљају главне актере који условљавају процес европске интеграције, дотле неофункционализам истиче значај недржавних актера (државе су значајни, али не и доминантни актери) и помоћу механизма "преливања" (spillover) објашњава пренос надлежности држава на супранационалне институције, које постају одлучујући фактор европске интеграције.

Од првих радова који су објављени 50-тих година XX века, па све до почетка 70-тих година, неофункционализам се наметнуо као доминантна парадигма. Међутим, јачање међувладине сарадње у оквиру процеса европске интеграције, оличено у тзв. политици "празне столице", "Луксембуршком компромису" и јачању улоге Европског савета, довели су до брзог напуштања ове теорије. И сам творац неофункционализма, Ернст Хас, тада је ову теорију прогласио за "застарелу". Да ли је ово становиште било преурањено? И да ли данас можемо да говоримо о оживљавању неофункционализма?

У овом раду, аутор ће настојати да сагледа на који начин је неофункционалистичка теорија објаснила развој европског интеграционог процеса, те како је повезала европски идентитет са процесом интеграције. Циљ је да се одговори на питање у чему је стварни допринос неофункционалистичке теорије када је реч о развоју европског идентитета, и у којој мери је неофункционализам претеча социјалног конструктивизма, како је то истицао Ернст Хас.²⁸ Аутор сматра да се значај неофункционалистичког објашњења европског идентитета не може одбацити, и да социјални конструктивизам представља "додатну вредност", јер експлицитно објашњава промену идентитета. Рад ће бити подељен у два дела. У првом делу рада, аутор разматра процес европске интеграције из угла неофункционалистичке теорије, док је други део рада посвећен разматрању образовања европског идентитета кроз призму неофункционалистичке теорије, у циљу сагледавања оправданости ове теорије у објашњењу развоја европског идентитета.

Неофункционалистичко поимање процеса европске интеграције

Ернст Хас (Ernst B. Haas) и Леон Линдберг (Leon N. Lindberg), творци неофункционалистичке теорије интеграције, сматрали су да је интеграција процес који има своју динамику и мења се током времена. У основи процеса интеграције су интереси актера, који нису статични, непроменљиви. Дефинисање националног интереса је производ плуралистичког процеса у којем влада преговара са бирократијом и интересним групама, које делују изван националних оквира. Отуда се неофункционалистичка теорија може одредити као "плуралистичка", јер сматра да су државе значајни, али не и доминантни актери у регионалном/међународном систему, те да у образовању интереса учествују различити актери који нису ограничени домаћим политичким оквиром. Такође, неофункционалистичка теорија је истицала да нема фиксних и сазнајних националних интереса, јер су преференције политичких актера формулисане на основу вредности које детерминишу "осећај" актера за дати интерес.²⁹ Дакле, ова теорија има елементе "меког" рационалног избора, јер заговара

"ендогенизацију" интереса кроз процес интеракције.³⁰ Према овој теорији, понашање актера је рационално, они су вођени интересима и процењују учинке своје активности, у циљу максимизовања користи. Тако неофункционализам повезује процес интеграције и задовољење индивидуалних интереса који, кроз сарадњу и повезаност, постају колективни интереси. Дакле, процес интеграције се сагледава као производ плуралистичке политике која је вођена интересима. Актери вођени интересима преносе своја очекивања на нови центар, тј. супранационалне институције. Инструментални интереси актера, дакле, воде ка иницијалној интеграцији. Деловање супранационалних институција доводи до промена у социјалним очекивањима и понашању актера, тј. утиче на перцепцију њихових интереса. Супранационалне институције постају центар новог политичког одлучивања, оне доносе нове, усклађујуће одлуке, и делују као агенти интеграционог процеса, док државе чланице постепено постају реактивне на промене у супранационалном окружењу којем припадају.³¹ За разлику од представника либералне теорије међувладиних односа, неофункционализам не сагледава систем одлучивања у оквиру процеса интеграције као резултат међудржавног стратегијског погађања, чији је резултат "најмањи заједнички именовани", већ као процес изградње заједничких, колективних интереса који кроз социјализацију актера условљава формирање консензуса између држава чланица и води ка заједничким циљевима. Тако Хас дефинише супранационални начин одлучивања као "кумулятивни образац прилагођавања у којем се учесници уздржавају од безусловних предлога (вето) и теже да постигну споразум путем компромиса који ће побољшати заједничке интересе".³²

У основи неофункционалистичке теорије је концепт "преливања" (spillover), који се сагледава као кључни појам у објашњењу динамике интеграционог процеса. Концепт "преливања" представља покретачку снагу функционално-економске интеграције, и односи се на "ситуацију у којој одређена акција која је везана за одређени циљ, доводи до ситуације у којој првобитни циљ може бити остварен само уз предузимање додатних акција, које, заузврат, стварају потребу за даљим акцијама".³³ Преливање се, дакле, дешава када првобитни задаци и овлашћења централних (супранационалних) институција стварају ситуацију или серију ситуација које могу бити решене само даљим ширењем задатака и овлашћења. Отуда концепт "функционалног преливања" представља функционално-економски основ за даљу интеграцију.³⁴ Услед функционално-економске логике интеграције, национални актери не могу да реализују своје интересе на националном нивоу, те преносе своја очекивања и активности на наднационалне институције. Будући да су актери свесни користи од интеграционог процеса, они ће дати даљи подстицај ширењу интеграције,

²⁸ Ben Rosamond, "The uniting of Europe and the foundation of EU studies: revisiting the neo-functionalism of Ernst B. Haas", *Journal of European Public Policy*, vol. 12, n° 2, 2005, p. 242.

³¹ Alec Stone Sweet, Wayne Sandholtz, "European Integration and Supranational Governance", *Journal of European Public Policy*, vol. 4, n° 3, 1997, pp. 300-301.

³² Ernst B. Haas, "Technocracy, Pluralism and the new Europe", in Stephen Grauband (ed.), *A New Europe?* Houghton Mifflin, Boston, 1964, p. 66.

³³ Leon N. Lindberg, *The Political Dynamics of European Economic Integration*, Stanford University Press, Stanford, 1963, p. 10.

³⁴ Arne Niemann, *Explaining Decisions in the European Union*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 18.

²⁸ Ernst B. Haas, "Does Constructivism Subsume Neo-functionalism?", in Thomas Christiansen, Knud Erik Jorgensen, Antje Wiener (eds.), *The Social Construction of Europe*, Sage, London, 2001, p. 22.

²⁹ *Ibid.*, p. 23.

која ће у перспективи довести до политичке интеграције (политичко преливање). Дакле, елите преносе своја очекивања, политичке активности (и лојалност) на нови, наднационални центар. На тај начин, елите дају политички стимуланс процесу интеграције, јер ће процес социјализације у перспективи довести до политичке интеграције. Појам политичке интеграције различито је тумачен од стране представника неофункционализма. Док је Хас сматрао да је политичка интеграција "процес у којем су политички актери (...) наведени да преместе националну приврженост, очекивања и политичке активности на нови и шири центар"³⁵, дотле је Линдберг интеграцију сматрао као "процес у коме су политички актери у више различитих поставки убеђени да пренесу своја очекивања и политичке активности на нови центар".³⁶ Линдберг је, дакле, истицао да елите преносе своја очекивања, али не и приврженост, лојалност, на нови (супранационални) центар. Такође, Линдберг је под политичком интеграцијом подразумевао и процес у којем се нације одричу жеље и способности да спроводе спољну и унутрашњу политику независно једна од друге, већ теже заједничким одлукама или делегирању политичког одлучивања на нове, централне органе.³⁷

Неофункционализам је указивао на значај процеса социјализације у процесу европске интеграције. Тако је Линдберг указивао на значај комитета и радних група на нивоу ЕЗ, који је довео до тешњих контаката између националних јавних службеника, али и новог односа са супранационалним институцијама. Представници ове теорије одбацују класично међувладино стратешко преговарање и погађање, и истичу да се кроз процес социјализације долази до изградње заједничких интереса између држава чланица. Супранационалне институције, као агенти интеграције, имају значајан утицај на процес интеграције. Супранационални систем тежи да умањи разлике и доведе до изградње заједничких интереса. Притом, за неофункционалисте, Комисија има кључну улогу у процесу "култивације" функционално-економске логике.

Неофункционалистичка теорија је теорија интеграције која је највише критикована, на шта указује и Филип Шмитер (Philippe Schmitter), који наводи да "ниједна теорија није у тој мери погрешно тумачена (...) и одбацивана као неофункционализам".³⁸ Веома мали број аутора се данас сврстава у представнике неофункционализма.³⁹ Неки аутори сматрају да неофункционализам није установио јасну разлику између рационалистичких и конструктивистичких механизма, будући да су обе групе механизма подложне трансформативним променама и обухваћене механизмом преливања.⁴⁰ Критике су се односиле и на механизам преливања, који је остао без јасног значења, и уместо да представља кључни елемент у објашњењу процеса интеграције, постао је синоним за конфузност.⁴¹ Такође, поједини аутори су

³⁵ Ernst B. Haas, "International Integration: The European and the Universal Process", *International Organization*, vol. 15, n° 3, 1961, pp. 366-367.

³⁶ Leon N. Lindberg, *The Political Dynamics of European Economic Integration*, op. cit., p. 6.

³⁷ Ibid.

³⁸ Philippe Schmitter, "Neo-neofunctionalism: déjà-vu, all over again", <http://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/SPS/Profiles/Schmitter/NeoNeofunctionalismRev.pdf>, p. 1.

³⁹ Поменимо Niemann-a, Stone-a и Sandholtz-a.

⁴⁰ Frank Schimmelfennig, Berthold Rittberger, "Theories of European Integration: Assumptions and Hypotheses", in Jeremy John Richardson (ed.), *European Union: power and policy making*, 3rd edition, Routledge, London, 2006, p. 84.

⁴¹ Arne Niemann, *Explaining Decisions in the European Union*, op. cit., p. 29.

указивали на економски детерминизам процеса преливања, тј. на неизбежност ширења надлежности супранационалних институција услед економске интеграције, што ће неизоставно условити политичку интеграцију (политичко преливање).⁴²

Савремена варијанта неофункционализма представља комбинацију традиције рационалног избора, са актерима који се понашају рационално и усмерени су на своје интересе, и социјалног конструктивизма, са актерима који су способни да кроз процес социјализације мењају своје преференције. Другим речима, постоји материјални свет, али он није једини, он само делимично обликује понашање актера, јер способност актера да уче има утицај на начин на који они дају значење материјалном свету. Дакле, као и социјални конструктивизам, и савремена варијанта неофункционализма сматра да постоји материјални свет, али да је потребно истражити његову повезаност са друштвеним светом, који је производ људске свесности који укључује концепте, идеје, веровања, симболе. Иако актери улазе у нове односе на основу рационалног избора (ово становиште је одлика и класичног неофункционализма), они теже да развију одређене норме и идентитете, те се њихове преференције мењају услед социјалне интеракције. Дакле, интереси и идентитети актера су конституисани и од материјалних и од когнитивних структура. Савремена варијанта прихвата деловање на основу логике последица али и на основу логике подесности, које се јављају под различитим околностима и у различитим окружењима.⁴³ Такође, савремени неофункционализам одбацује детерминизам и анализу напретка целокупног интеграционог процеса, који су обележили ранији неофункционализам, и има за циљ да пружи објашњење за одређене политичке процесе. Притом се узимају у обзир и дезинтегративне појаве, које нису биле истраживане од стране раних неофункционалиста. Примера ради, уколико постоји одсуство јаких дезинтегративних појава, чак и слабе интегрativне снаге могу условити даље развијање интеграционог процеса. У том случају, снага динамике може бити прецењена. Арне Ниман (Arne Niemann) тако наводи да свест о суверености може представљати дезинтегративну појаву, која омета пренос надлежности на супранационални ниво. Такође, ограничења на унутрашњем плану могу ометати аутономно деловање држава. Рецимо, владе могу бити ограничене у деловању због притисака опозиционих партија, медија, јавности, што може да води до употреби вета у процесу одлучивања, или у тражењу најмањег заједничког знаменца. Најзад, различитост држава чланица, како политичка, економска, демографска, тако и социолошка и културна, представља фактор који може бити сметња интеграционом процесу. Усвајањем ових дезинтегративних фактора, савремени неофункционализам настоји да надомести недостатак класичне неофункционалистичке школе, а то је способност да се објасне варијације у националним изборима када је реч о интегрativном процесу.⁴⁴

Модерни неофункционализам уводи и појам социјалног преливања, који подразумева процес социјализације који условљава да се политичко одлучивање не сагледава као класично међудржавно преговарање већ као супранационално

⁴² Christian Lequesne, "La Commission européenne entre autonomie et dépendance", *Revue française de science politique*, vol. 46, n° 3, 1996, p. 392.

⁴³ Arne Niemann, *Explaining Decisions in the European Union*, op. cit., pp. 24-26.

⁴⁴ Ibid., pp. 48-50.

решавање проблема.⁴⁵ Процес социјализације доводи до постизања консензуса између влада држава чланица, и доприноси даљем развоју процеса интеграције. Ово становиште налазимо и у конструктивистичком приступу, који истиче да процес социјализације условљава владајуће елите да врше избор одређених политика, идеја, стратегија и конкретних интереса. Такође, модерна варијанта неофункционализма указује на значај тзв. култивационог преливања чије корене можемо наћи још у раним неофункционалистичким радовима. Наиме, и Хас и Линдберг су указивали на интегративни утицај Европске комисије, и на развој култивационих односа са интересним групама и националним јавним службеницима у циљу реализације циљева интеграције, и изградње заједничких интереса. Међутим, рани неофункционализам није довољно изучавао овај вид преливања, и ограничио га је на одређене институције (Комисија), што је било и разумљиво у почетној фази процеса европске интеграције. Савремена варијанта неофункционализма означава култивационо преливање у ширем смислу, као склоност супранационалних институција да унапреде европски интеграциони процес. Притом Европска комисија остаје најзначајнији актер овог вида преливања.⁴⁶

Европеизација идентитета кроз призму неофункционализма

Појам идентитета је постао популаран у многим научним дисциплинама. Не упуштајући се у многобројне дефиниције идентитета, сагласићемо се са оним ауторима који сматрају да постоје одређене одлике идентитета које су заједничке већини дефиниција, и које се као такве могу издвојити.⁴⁷ Најпре, идентитет укључује одређени степен идентификације, тј. поистовећивања са одређеним друштвеним скупинама. Затим, идентитет подразумева потребу за припадањем, будући да идентитети настају као производ друштвене интеракције. Такође, идентитет подразумева посебност према "другом". Идеја "ко смо ми (ја)" јавља се као одговор у односу на "другог". Исто тако, идентитет је део саморазумевања, он је увек део ширег концептуалног оквира те омогућава разумевање и објашњавање света око себе. Коначно, идентитет чини значајну основу самопоштовања, стварајући осећај припадништва и заједништва.⁴⁸ У општем смислу, идентитет бисмо отуда могли дефинисати као "процес поистовећивања појединца са одређеним друштвеним скупинама (од породице, преко локалне заједнице и регије па све до човечанства), на

⁴⁵ *Ibid.*, pp. 37-38.

⁴⁶ Видети: Arne Niemann, *Explaining Decisions in the European Union*, op. cit., p. 42; J. Tranholm-Mikkelsen, "Neofunctionalism: Obstinate or Obsolete?", *Millennium: Journal of International Studies*, vol. 20, n° 1, 1991, p. 6; Catherine Macmillan, "The Application of Neofunctionalism to the Enlargement Process: The Case of Turkey", *Journal of Common Market Studies*, vol. 47, n° 4, 2009, p. 792; Paul Stephenson, "Let's get physical: the European Commission and cultivated spillover in completing the single market's transport infrastructure", *Journal of European Public Policy*, vol. 17, n° 7, 2010, p. 1043.

⁴⁷ Миша Стојадиновић, "Изазови формирања идентитета у савременом друштву", *Политичка ревија*, вол. 29, бр. 3, 2011, стр. 73.

⁴⁸ Миша Стојадиновић, *Потрага за идентитетом*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 27-28.

основу прихватања погледа на свет, вредности или образаца понашања".⁴⁹ Социолог Миша Стојадиновић наводи да је најопштија могућа класификација, када је реч о идентитету, подела на лични и колективни идентитет.⁵⁰ Како се могу одредити колективни идентитети? Томас Рис (Thomas Risse), рецимо, дефинише колективне идентитете као "колективно дељене друштвене конструкције које повезују појединце са друштвеним групама, националним или супранационалним замишљеним заједницама".⁵¹ Колективни идентитети су, дакле, друштвено конструисани, тј. настају као последица друштвене интеракције, те је у њиховој основи посебно изражена потреба за припадањем.⁵²

Оно што је за нас у овом раду значајно, то је на који начин долази до образовања европског идентитета. Другим речима, сагледаћемо да ли је неофункционалистичка теорија дала експлицитно објашњење развоја европског идентитета. Јер, чињеница је да воља актера да пренесу своје активности и очекивања на институције ЕУ подразумева одређени степен идентификације са ЕУ. Међутим, мали број научних радова посвећен је сагледавању појма европског идентитета кроз призму неофункционалистичке логике. Ова ситуација делимично је и резултат занемаривања ове проблематике од стране самих представника неофункционализма. Међутим, ако пажљивије сагледамо радове Ернста Хаса, у њима се могу наћи неки елементи који доприносе осветљавању овог проблема. Наиме, Хас је истицао да се у процесу европске интеграције јавља "вишеструка лојалност" и да пренос лојалности са националног на наднационални ниво не значи одрицање од националне државе.⁵³ Дакле, изградња европског идентитета, према неофункционалистима, не значи нестанак националног идентитета, те отуда европски идентитет не треба посматрати као феномен са збиром нула, што би значило да његово јачање условљава опадање привржености или припадања некој националној заједници. Када се дешава пренос лојалности са националног на наднационални ниво? Будући да су актери рационални, они се окрећу ка супранационалним институцијама у циљу испуњења њихових интереса. Ипак, ради се о "меком" рационалном приступу, што значи да су вредности и идеје део интереса актера. Али, неофункционалисти (Хас) ипак нису сматрали да је идентификација са новим центром неопходан услов за отпочивање процеса интеграције. Напротив, Хас је тврдио да "добри Европљани" нису главни творци нарастајуће регионалне заједнице, већ да је "процес формирања заједништва условљен национално конституисаним групама са специфичним интересима и циљевима, које су вољне и способне да прилагоде своје тежње када се тај преокрет чини профитабилним".⁵⁴ Дакле, инструментални интереси актера воде ка иницијалној

⁴⁹ Никола Божиловић, *Култура и идентитет на Балкану*, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2007, стр. 44.

⁵⁰ Миша Стојадиновић, "Питање националног идентитета у XXI веку", *Политичка ревија*, вол. 27, бр.1, 2011, стр. 116.

⁵¹ Thomas Risse, *A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres*, Cornell University Press, Ithaca, 2010, p. 9.

⁵² Миша Стојадиновић, "Изазови формирања идентитета у савременом друштву", *Политичка ревија*, вол. 29, бр. 3, 2011, стр. 73.

⁵³ Ernst V. Haas, *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-57*, op. cit., p. 14.

⁵⁴ *Ibid.*, p. xiv.

интеграцији, тј, преносу лојалности на нови, супранационални центар, што затим доводи до идентификације са новим центром и условљава даљу интеграцију.

Када је реч о европском идентитету, у неофункционалистичкој теорији се могу издвојити три премисе које се тичу утицаја интеграционог процеса на идентитет актера. Прво, идентитет се схвата као процес преливања од инструменталног понашања ка интеграционом процесу. То значи да ће се оне интересне групе које имају највише користи од интеграционог процеса, највише идентификовати са институцијама ЕУ које остварују њихове интересе. Ипак, поједини аутори указују да у пракси не постоји повезаност између користи које актери могу да имају од чланства и европског идентитета, и наводе пример грађана Португалije, Ирске и Грчке, код којих не постоји високи степен идентификације или привржености ЕУ, иако су ове државе имале велике погодности од чланства у ЕУ.⁵⁵ Друго, према неофункционализму, инструментални интереси који воде ка интеграцији преко трансфера власти на нови центар, условљавају идентификацију са новим центром. Наиме, деловање институција ЕУ доводи до тога да се актери навикавају на њих и да су вољни да пренесу своје активности и очекивања на наднационални ниво. Притом је неофункционализам наглашавао да је процес европске интеграције пројекат вођен од стране елита, јер, како је истицао Хас, "нагласак на елитама у проучавању интеграције проистиче из бирократизоване структуре европских интеграција", у којима кључне одлуке доносе елите, упркос противљењу, а често и незаинтересованости јавног мњења.⁵⁶ Дакле, неофункционализам је указивао на различити степен идентификације са ЕУ између елите и јавног мњења. То су, уосталом показала и емпиријска истраживања, која указују на велики јаз између подржавања ЕУ од стране политичких и друштвених елита, са једне стране, и скептицизма јавности, са друге стране.⁵⁷ Постоји већи степен идентификације са европским идентитетом код елита, које су боље информисане и тесно повезане са институцијама и нормама ЕУ. Ипак, постепено упознавање грађана са ЕУ, њена све већа "видљивост", повећавају и степен привржености обичног грађанина Европској унији. Експанзивна логика интеграције постепено ће довести до усклађивања веровања, вредности и тежњи које ће ујединити народе Европске заједнице (Уније). Будућност Европе, према Хасу, делимично ће зависити и од тога у ком степену ће се грађани држава чланица осећати као грађани једне шире Европе.⁵⁸ Треће, неофункционалисти су указивали на значај процеса социјализације у образовању европског идентитета. Ово становиште блиско је конструктивистичком приступу, који процесу социјализације придаје велики значај у европеизацији националних идентитета држава чланица ЕУ. Процес социјализације можемо да схватимо као процес увођења актера у норме и правила дате заједнице⁵⁹, који условљава да актер "пребацује" своје понашање са логике последица на логику прикладности. Кроз процес социјализације, актери усвајају вредности и норме заједнице, што доводи до промене њихових интереса, а самим тим и идентитета. Притом

⁵⁵ Thomas Risse, "Nationalism and Collective Identities: Europe versus Nation-State?", in Paul Heywood, Eric Jones, Martin Rhodes (eds.), *Developments in West European Politics 2*, Palgrave Macmillan, New York, 2002, p. 81.

⁵⁶ Ernst B. Haas, *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-57*, op cit. p. 17.

⁵⁷ Neil Fligstein, Alina Polyakova, Wayne Sandholtz, "European Integration, Nationalism and European Identity", *Journal of Common Market Studies*, vol. 50, n° s1, 2012, pp. 109-110.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 107.

⁵⁹ Jeffrey Checkel, "International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework", *International Organization*, vol. 59, n° 4, 2005, p. 804.

неофункционалистичка теорија посебно указује на значај убеђивања, који омогућава институцијама ЕУ да мењају код актера перцепцију заједнице и осећај припадности. Дакле, кроз процесе навикавања и убеђивања, актери прихватају супранационалне институције, што затим доводи до преноса лојалности.

Нажалост, класични неофункционализам је убрзо напустио истраживање феномена "вишеструке лојалности", и усмерио се на процес "преливања" и моћ и утицај супранационалних институција. Оживљавању овог питања присуствујемо у последње две деценије. Притом можемо да укажемо на потврду неофункционалистичких премиса када је реч о европском идентитету. Пре свега, потврђена је неофункционалистичка теза о "вишеструкој лојалности". Европски идентитет се не може посматрати као феномен са збиром нула, у коме идентификација са ЕУ неизоставно значи смањење националне привржености. Међутим, како су повезани ови "вишеструки" идентитети, у ком су односу национални и европски идентитет? Одговор на ова питања, нажалост, не налазимо код неофункционалиста, али се зато међу представницима социјалног конструктивизма може наћи појашњење неофункционалистичког става о вишеструкој лојалности. Тако Томас Рис наводи да су могућа три облика односа европског идентитета у односу на национални идентитет. Најпре, идентитети могу да буду "утежђени", замишљени као концентрични кругови, затим, они могу да се преклапају, и коначно, могу да буду испреплетани, издвојиви, да се мешају и утичу један на другог.⁶⁰ Дакле, упркос свим замеркама, не можемо оспорити значај неофункционалистичке тезе о вишеструкој лојалности, јер не можемо посматрати европски идентитет изван и изнад националних идентитета.

Затим, досадашњи развој европске интеграције је потврдио да је овај процес вођен од стране елита и да је идентификација са ЕУ највиша код политичких и друштвених елита. Емпиријска истраживања показују да постоји велики степен идентификације са ЕУ код елита, које су тесно повезане са институцијама и нормама ЕУ.⁶¹ Неофункционализам је истицао да је јаз између елите и јавности у идентификацији са ЕУ привремено стање ствари, и да постепено упознавање грађана са ЕУ, њена све већа "видљивост", повећавају и степен привржености обичног грађанина Европској унији. Другим речима, ЕУ је за политичке и друштвене елите "реална", док је за обичног грађанина још увек "удаљена заједница" у односу на своју државу.⁶² Такође, процес социјализације игра веома значајну улогу у европеизацији националних идентитета држава чланица ЕУ, јер деловање институција ЕУ доводи до тога да се актери навикавају на њих и да су вољни да пренесу своје активности и очекивања на наднационални ниво, што условљава одређени степен идентификације са ЕУ. Исто тако, овај процес јача осећај заједништва и припадности ЕУ.

Основна замерка класичној неофункционалистичкој теорији је непостојање експлицитне теорије о идентитету.⁶³ Наиме, ова теорија претпоставља промену идентитета услед јачања и сарадње институција, али остаје нејасно на који начин

⁶⁰ Thomas Risse, "Neofunctionalism, European identity and the puzzles of European integration", *Journal of European Public Policy*, vol. 12, n° 2, 2005, pp. 295-296.

⁶¹ Neil Fligstein, Alina Polyakova, Wayne Sandholtz, "European Integration, Nationalism and European Identity", op. cit., pp. 109-110.

⁶² Thomas Risse, "The Euro between national and European identity", *Journal of European Public Policy*, vol. 10, n° 4, 2003, p. 490.

⁶³ Thomas Diez, "Europe as a Discursive Battleground: Discourse Analysis and European Integration Studies", *Cooperation and Conflict*, vol. 36, n°5, 2001, p. 8.

институције имају овакав ефекат. Дакле, процес социјализације и осећај заједништва и припадности "природно" ће се десити као последица економске интеграције, али недостају механизми промене идентитета и интереса актера. Ипак, савремена варијанта неофункционализма одбацује овај детерминизам класичне неофункционалистичке школе, и фокусирана је на конструктивистичке премисе. Из тог угла, процес образовања ЕУ настао је у циљу остваривања специфичних интереса актера, који су засновани на одређеним идентитетима. Током времена, долази до комплексне трансформације и ЕУ и интереса и идентитета актера. Кроз друштвену интеракцију, јача се осећај заједништва, припадности ЕУ. Пренос надлежности на институције ЕУ доприноси развоју идентитета ЕУ.

Закључак

Када је реч о развоју идентитета ЕУ, класични неофункционализам сматра да постепени пренос надлежности на институције ЕУ доводи до новог облика привржености, који условљава и европеизацију идентитета. Дакле, преливање се ипак не сагледава само као технички процес, већ је формирање новог идентитета повезано са подршком развоју институција ЕУ. Оно што се може замерити неофункционализму, то је схватање да супранационалне институције скоро аутоматски мењају код актера перцепцију заједнице и осећај припадности. Ипак, овај правац заговара и значај процеса социјализације и сматра да актери редефинишу своје интересе услед интеракције у оквиру европских институција. Оно што се запажа као противречност у неофункционалистичкој теорији, то је однос између процеса навикавања, преноса лојалности и идентификације са ЕУ, с једне стране, и деловање актера засновано на инструменталној логици последица у процесу промене идентитета. Међутим, социјални конструктивизам "оживљава" неофункционализам тако што развија експлицитну теорију идентитета и његове промене. Социјални конструктивизам се усмерава на процес интеракције између актера и промену њихових интереса и идентитета у интеграционом процесу. Интеграциони процес се отуда сагледава као производ социјализације актера и промене идентитета. Кроз процес социјализације, актери постају "интернализирани" тако што усвајају (интернализују) норме, и тако долази до промена њихових интереса, а самим тим и идентитета.⁶⁴ Дакле, социјализација доводи до "европеизације" идентитета држава. Ова "европеизација" је, међутим, постационална, и не значи укидање националног идентитета. Запажају се сличности неофункционалистичког и конструктивистичког приступа у анализи образовања европског идентитета. То се посебно односи на истицање значаја процеса социјализације, пренос привржености, промену интереса, па чак и на заговарање трансформативног утицаја супранационалних институција на актере. Иако неофункционализму недостаје експлицитно објашњење промене идентитета, значај ове теорије се не може оспорити у разматрању ове проблематике. Не одбацујући његову важност, можемо да истакнемо да социјални конструктивизам представља "додатну вредност" у објашњењу промене идентитета, јер се усмерава на процес интеракције, који доводи до промене интереса, а самим тим и идентитета актера. Интеракција између структуре и актера је у основи социјалног конструктивизма, и они се међусобно одређују.

⁶⁴ Ole Jacob Sending, "Constitution, Choice and Change: Problems with the 'Logic of Appropriateness' and its Use in Constructivist Theory", *European Journal of International Relations*, vol. 8, n° 4, 2002, p. 456.

Литература

1. Божиловић, Никола, *Култура и идентитет на Балкану*, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2007.
2. Checkel, Jeffrey, "International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework", *International Organization*, vol. 59, n° 4, 2005.
3. Diez, Thomas, "Europe as a Discursive Battleground: Discourse Analysis and European Integration Studies", *Cooperation and Conflict*, vol. 36, n° 5, 2001.
4. Fligstein, Neil, Polyakova, Alina, Sandholtz, Wayne, "European Integration, Nationalism and European Identity", *Journal of Common Market Studies*, vol. 50, n° 1, 2012.
5. Haas, Ernst, B., "Does Constructivism Subsume Neo-functionalism?", in Thomas Christiansen, Knud Erik Jorgensen, Antje Wiener (eds.), *The Social Construction of Europe*, Sage, London, 2001.
6. Haas, Ernst, B., "International Integration: The European and the Universal Process", *International Organization*, vol. 15, n° 3, 1961.
7. Haas, Ernst, B., "Technocracy, Pluralism and the new Europe", in Stephen Grauband (ed.), *A New Europe?* Houghton Mifflin, Boston, 1964.
8. Haas, Ernst, B., *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-57*, Stanford University Press, Stanford, 1958.
9. Lequesne, Christian, "La Commission européenne entre autonomie et dépendance", *Revue française de science politique*, vol. 46, n° 3, 1996.
10. Lindberg, Leon, N., *The Political Dynamics of European Economic Integration*, Stanford University Press, Stanford, 1963.
11. Macmillan, Catherine, "The Application of Neofunctionalism to the Enlargement Process: The Case of Turkey", *Journal of Common Market Studies*, vol. 47, n° 4, 2009.
12. Niemann, Arne, *Explaining Decisions in the European Union*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
13. Radaelli, Claudio, "Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change", *European Integration online Papers*, vol. 4, n° 8, 2000, <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-008a.htm>.
14. Risse, Thomas, "Nationalism and Collective Identities: Europe versus Nation-State?", in Paul Heywood, Eric Jones, Martin Rhodes (eds.), *Developments in West European Politics 2*, Palgrave Macmillan, New York, 2002.
15. Risse, Thomas, "Neofunctionalism, European identity and the puzzles of European integration", *Journal of European Public Policy*, vol. 12, n° 2, 2005.
16. Risse, Thomas, "The Euro between national and European identity", *Journal of European Public Policy*, vol. 10, n° 4, 2003.
17. Risse, Thomas, *A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres*, Cornell University Press, Ithaca, 2010.
18. Rosamond, Ben, "The uniting of Europe and the foundation of EU studies: revisiting the neofunctionalism of Ernst B. Haas", *Journal of European Public Policy*, vol. 12, n° 2, 2005.
19. Schimmelfennig, Frank, Rittberger, Berthold, "Theories of European Integration: Assumptions and Hypotheses", in Jeremy John Richardson (ed.), *European Union: power and policy making*, 3rd edition, Routledge, London, 2006.

20. Schmitter, Philippe, "Neo-neofunctionalism: déjà-vu, all over again", <http://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/SPS/Profiles/Schmitter/NeoNeofunctionalismRev>.
21. Sending, Ole Jacob, "Constitution, Choice and Change: Problems with the 'Logic of Appropriateness' and its Use in Constructivist Theory", *European Journal of International Relations*, vol. 8, n° 4, 2002.
22. Stephenson, Paul, "Let's get physical: the European Commission and cultivated spillover in completing the single market's transport infrastructure", *Journal of European Public Policy*, vol. 17, n° 7, 2010.
23. Stone Sweet, Alec, Sandholtz, Wayne, "European Integration and Supranational Governance", *Journal of European Public Policy*, vol. 4, n° 3, 1997, pp. 300-301.
24. Вукчевић, Дејана М., "Европски и национални идентитет у процесу европске интеграције: неофункционалистичко виђење", *Српска политичка мисао*, вол. 32, бр. 2, 2011.
25. Вукчевић, Дејана М., Стојадиновић, Миша, "Процес проширења ЕУ: концепт преливања", *Српска политичка мисао*, вол. 32, бр. 4, 2011.
26. Стојадиновић, Миша, "Изазови формирања идентитета у савременом друштву", *Политичка ревија*, вол. 29, бр. 3, 2011.
27. Стојадиновић, Миша, "Питање националног идентитета у XXI веку", *Политичка ревија*, вол. 27, бр.1, 2011.
28. Стојадиновић, Миша, *Потрага за идентитетом*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.

Dejana M. Vukčević

EUROPEAN IDENTITY IN THE LIGHT OF NEOFUNCTIONALISM

Summary

The main goal of this article is to analyze the development of European identity from the neofunctionalist perspective. The author underlines inconsistencies of classical neofunctionalism and points out that the modern neofunctionalism represents the appropriate framework for the explanation of European identity development. She also emphasizes interdependence of neofunctionalistic view to the European identity development and the constructivist approach to this term. Connectedness between social constructivism and socialization, learning process, interests redefining and from wider perspective transformation as basic premises of neofunctionalism can be noticed, too. All above mentioned can lead to conclusion that with social constructivism development neofunctionalist paradigm loses its previous importance, mainly because its lack of explicit identity explanation. Nevertheless, the author points out that neofunctionalism cannot be rejected and that social constructivism have the specific contribution because it explicitly explains the change of identity. This article will be divided into two parts. In the first part the author highlights the main aspects of the classical neofunctionalistic theory and its revival within the modern neofunctionalism. In the second part the author considers European identity development through neofunctionalistic prism, in order to indicate the validity of this theory in the explanation of European identity.

Key words: European identity, neofunctionalism, political actors, European integration, social constructivism.

Дрбољуб С. Димитријевић
Филозофски факултет
Универзитет у Нишу

UDK 130.2

ЕКСКЛУЗИВНО ПРАВО НАД ПРАВОМ НА ЕКСКЛУЗИВНОСТ

Резиме

Захваљујући телосу (физичким телима, земљи, етно-локалитетима-народима, идејама, живим телима...) и његовој просторности одвијала се историја, тако што је она ништаван, разаран, мучен, сечен, дробљен итд. Ко год је указивао на важност тела означаван као материјалиста, натуралиста, неко ко је сиров, физикалиста, јеретик, хедонист... итд. Супрот телу, дух је оно што у европској традицији или платонско-хришћанској аксиоматици има "ексклузивно право над правом на ексклузивност". Да ли се ономе што преноси на неки начин при том "смучило"? Да. Реч је о европској "мучнини онога што преноси". Тешко је говорити мимо Европе о етапама успона духа, преко муке тела, као етнологији и историографији. Та мука тела иде успоном духа као традиција – криза традиционалних вредности, онда модерна – криза модерне, постмодерна... криза постмодерне и неки говоре о "новој модерни" итд. до тог неког "утопијског" или дух се увек негде смешта, да не може да се смести или је не-топос. Тело ће се избавити одласком-бекством-наспрам, где мучнине нема, као "чисто Тело нација". На очишћеном, "геолошком слоју пустиње" као постмодерно Тело САД нације. Крај историје је његово ширење земљом, кроз-наспрам осталих етно-локалитета-народа који обитавају у свом крају, традицији, модерни, пред стањем Тела нације.

Кључне речи: ексклузивно право, негативне утопије, тело-нација, дух, криза модерне, постмодерна.

Традиција – криза традиционалних вредности; онда модерна – криза модерне; постмодерна... криза постмодерне и неки говоре о "новој модерни"⁶⁵... до оцене, да ништа не може бити модерно а да није постмодерно је, са међуфазама кризама и не само у уметности, уобичајена развојно-историјско-културолошка појава. Да ли је она опште важећа? Наравно да не. Међутим, изгледа да је постмодерно планетарна појава. Питања су: "како?" и "зашто?"

У одговору на питање "зашто?", морамо кренути од констатација, да је схема вредности важећа за "европски телос" и у вези је са духовном матрицом која њиме (само)реализује нацрт. Кључно је, да се у тренуцима кулминације модерне европског телосу" или ономе што (пре)носи на неки начин "смучило". "Смучило" од нације платоновског (хришћанског) аксиоматског идеализма на коме почива европска матрица Европе. Он подразумева: "нематеријалну душу", "реинкарнацију",

почетком деведесетих година прошлога века у уметности и око ње се јавља прича "о модерни". На пример, Хајнрих Клоц, *Уметносту у XX веку, Модерна – постмодерна – модерна*.

Шуваковић каже: Модернизам после постмодернизма је назив за тематизације, сликања и уметничке расправе традиције модернизма у сликарству и скулптури крајем деведесетих и почетком деведесетих година двадесетог века. Шуваковић, 2010:735.